

## MÜSLİM b. AKİL

yük sevinç gösterisinde bulundu. Bu duruma çok sinirlenen Ubeydullah, valilik görevini devraldıktan sonra camide okuduğu hutbede Hz. Hüseyin taraftarlarını Suriye'den gelecek ordunun ırz ve namuslarını çiğnemesiyle tehdit etti, ardından sert tedbirlerle başvurdu. Kabile reislerini uyarı görevi çağırırdı. Bu gelişme karşısında endişeye kapılan Müslim, Mezhic kabilesinin liderlerinden Hâni' b. Urve el-Murâdî'ye sığınmak istedi, Hâni' de onu evinde misafir etmek zorunda kaldı. Diğer taraftan Vali Ubeydullah, Müslim'in çevresindeki gelişmelerden haberdar olmak için âzatlısı Ma'kıl'ı görevlendirdi. Kendisine 3000 dirhem gibi yüklü miktarda para verip Hz. Hüseyin taraftarı görünerek Müslim'e ulaşmasını, Suriye'den davetine katılmak amacıyla geldiğini söylemesini, biat ettikten sonra isyan hazırlıklarında kullanılmak üzere elindeki parayı ona vermesini emretti. Neticede Müslim'in güvenini kazanan Ma'kıl ondan davet faaliyeti hakkında bilgi aldı.

Bu bilgiler doğrultusunda harekete geçen Vali Ubeydullah, kendisine karşı bir suikast düzenlemesinden çekindiği Hâni' b. Urve'yi huzuruna çağırdı ve Müslim b. Akil'in nerede olduğunu sordu. Hâni' başlangıçta Müslim'i tanımadığını söylediye de Ma'kıl'ın ortaya çıkmasıyla durumu itiraf etmek zorunda kaldı; Müslim'i evine almak istemediğini, ancak evine sığındığı için kabul etmeye mecbur kaldığını belirtti. Ubeydullah ona Müslim'i huzuruna getirmesini emretti. Hâni'in kendisine sığınan bir kimseyi teslim edemeyeceğini bildirmesi üzerine vali onu ağır şekilde dövdü ve tutuklanmasını emretti. Bu olay dışarıya Hâni'in öldürüldüğü şeklinde yansınca kabilesi valilik konağının etrafını sardı. Bu durum karşısında Ubeydullah'ın isteğiyle Kâdî Şüreyh dışarı çıkıp onun sağ olduğunu, bir soruşturma için sarayda tutulduğunu söyleyerek yakınlarının dağılmasını sağladı.

Olayların kendi aleyhine gelişeceğini anlayan Müslim vakit kaybetmeden taraftarlarını ayaklanmaya çağırdı. Ardından etrafında toplananlarla birlikte valinin konağını kuşattı. Kendisine biat edenlerin sayısı 18.000'i aştığı halde etrafında ancak 4000 kişi toplandı. Vali Ubeydullah isyancıları dağıtmak için o sırada konakta bulunan yirmi kadar kabile liderinden yararlandı; onlara isyancıları Suriye'den gelecek ordu ve karşılaşılabilecek diğer sıkıntılarla korkutmalarını söyledi. Ayrıca mahallelere giderek kadınları harekete geçirmelerini istedi. Liderlerin nasihat ve tehditleri kısa

sürede etkisini gösterdi. Akşam üzeri Müslim'in yanında otuz (veya 500) civarında taraftarı kalmıştı, karanlık bastırınca onlar da ayrıldı. Yalnız kalan Müslim, Kinde kabilesinin oturduğu semtte Tav'a isimli bir kadının evine sığınmak zorunda kaldı. Bu kadının oğlu eşraftan Muhammed b. Eş'as'ın mevlâsıydı, Müslim'i tanıyınca efendisine söyledi, o da valiye giderek ihbarda bulundu. Vali tarafından gönderilen güçlere karşı kendini savunan Müslim sonunda Muhammed b. Eş'as'a eman ile teslim olmayı kabul etti. Vali Ubeydullah'ın huzuruna götürüldü ve orada öldürülüp cesedi sokağa atıldı (8 veya 9 Zilhicce 60 / 9 veya 10 Eylül 680); ardından Hâni' b. Urve de öldürülerek başları Dimaşk'a Yezid'e gönderildi.

Müslim bu gelişmeleri Kûfe'ye çağırılmış olduğu Hz. Hüseyin'e bildiremeden öldürülmüş, gelişmelerden habersiz şekilde Mekke'den Kûfe'ye gelmekte olan Hz. Hüseyin durumu ancak Kâdisiye'ye yaklaştığı sırada öğrenebilmişti. Müslim'in üç kardeşi, bir oğlu ve yeğeni Kerbelâ'da Hz. Hüseyin ile beraber şehid edilmiştir. Onun Kûfe'de bulunan kabri Şiîler'in önemli ziyaret yerlerinden biridir. Kerbelâ'da savaşmadığı halde öncesinde gelişen olaylarda öldürüldüğü için Kerbelâ şehidlerinin ilki sayılmış ve adına diğer şehidler gibi merisyeler düzenlenmiştir. Kûfe'ye gönderilişinden şehid edilmesine kadarki hayatı hakkında Kerbelâ ile ilgili bütün kaynaklarda geniş bilgi bulunan Müslim'e dair Bursalı Şeyh Süleyman Efendi *Risâle fi fâci'ati Müslim b. 'Akîl* (Âtıf Efendi Ktp., nr. 2262) ve Kâmil Selmân el-Cebûrî *Evvelü's-şühedâ' Müslim b. 'Akîl* (Necfe 1965) adıyla birer eser kaleme almışlardır.

## BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Mihnef, *Maktelü'l-Hüseyin*, Bağdad 1977, s. 17-36; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, IV, 42; Halife b. Hayyât, *et-Târîh* (Ömerî), s. 231, 234; İbn Habîb, *el-Münemmak*, s. 402; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 204; Belâzürî, *Ensâb*, II, 334-343; III, 369-371; Dineverî, *el-Ahbarü't-tuvâl*, s. 230-242; Ya'kûbî, *Târîh*, II, 242-243; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), V, 347-381; İbn A'sem el-Kûfî, *el-Fütûh*, Beyrut, ts. (Dârü'n-nedveti'l-cedîde), III, 32; Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb* (Abdülhamîd), III, 67-70; Ebû'l-Ferec el-İsfahânî, *Mekâtîlü't-Talibîyyîn* (nşr. Seyyid Ahmed es-Sakr), Beyrut, ts. (Dârü'l-ma'rife), s. 97-108; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, IV, 22-36; İbn Ebû'l-Hadîd, *Şerhu Nehci'l-belâğa* (nşr. M. Ebû'l-Fazl), Beyrut 1385/1965, XI, 251-252; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, III, 306-308; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, VIII, 152-159, 189; İbn Hacer, *el-İşâbe* (Bicâvî), II, 78-80; A'yânü's-Şî'a, I, 590-593; E. Kohlberg, "Muslim b. 'Akîl b. Abî Tâlib", *El'* (İng.), VII, 689-690; Mustafa Öz, "Hâni' b. Urve", *DİA*, XVI, 32-33.



İSMAIL YİĞİT

## MÜSLİM b. CÜNDEB

(مسلم بن جندب)

Ebû Abdillâh Müslim b. Cündeb  
el-Hüzelî el-Medîni  
(ö. 106/724)

## Kıraat âlimi, tâbî.

Benî Hüzeyl'in mevlâsı olup Medine'de yaşadı. Kıraat ilmini Abdullah b. Ayyâş'tan ve Abdullah b. Ömer'den tahsil etti. Hz. Ömer'den rivayette bulunan bazı kişilerden ve Abdullah b. Ömer'den hadis dinledi. Ebû Hüreyre ve Hakîm b. Hizâm'dan hadis rivayet ettiyse de Zehebî, bu rivayetlerin muttasıl veya mürsel olduğuna dair bir bilgi bulunmadığını söylemektedir. Kendisinden Nâfi' b. Abdurrahman kıraat öğrendi; Zeyd b. Eslem, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, İbn Ebû Zî'b ve oğlu Abdullah b. Müslim rivayette bulundu.

Halife Ömer b. Abdülazîz'e hocalık yaptığı belirtilen Müslim b. Cündeb'in (Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'*, I, 184) biyografisini veren kaynaklardan bazıları onu Medine'de kıssa anlatan biri (kâs) olarak tanıtırken diğer bazıları kendisinden kadı diye söz etmiş, yine bu kaynaklardan bir kısmında önceleri kıssacılık veya kadılık işini ücretsiz yaptığı, daha sonra Ömer b. Abdülazîz'in bu görev için kendisine 2 dinar aylık bağladığı belirtilmiştir. Kadılık veya kıssacılık ihtilâfının iki kelimenin yazılışındaki yakınlıktan kaynaklandığı anlaşılmaktaysa da Müslim b. Cündeb'in bu işlerden hangisiyle görevli olduğu hususuna açıklık getirecek bilgi bulunmamakta, ancak kendisine hangi günün daha hayırlı sayıldığına dair sorulan bir soru ve onun cevabı dikate alındığında bu görevin kadılık olduğunu tahmin etmek mümkün görünmektedir. Müslim b. Cündeb 106 (724) yılında Medine'de vefat etmiş olup bu tarih 110 (728) ve 130 (748) olarak da zikredilmiştir.

Daha çok kıraat ilmindeki üstünlüğü ile ön plana çıkan ve Medine kıraatinin oluşmasında etkisi bulunduğu anlaşılan Müslim b. Cündeb hakkında Ömer b. Abdülazîz, "Kim Kur'an dinlemekten hoşlanıyorsa Müslim b. Cündeb'in okuyuşuna kulak versin" demiştir. İbn Mucâhid onun dilde fesahatıyla temayüz edenlerden biri olduğunu belirtmiş, İbnü'l-Kiftî de nahivciler arasında sayılması gerektiğine işaret etmiştir. Nitekim bazı âyetlerde geçen kelimelerin anlamlarıyla ilgili olarak kendisine başvurulması onun dildeki üstünlüğünün kabul edildiğini göstermektedir (a.g.e., I, 185). Hadis rivayeti açısından İclî, Müslim

b. Cündebî sika olarak nitelendirmiş, Zehebî ise hakkında olumsuz herhangi bir değerlendirme görmediğine işaret etmiş ve Tirmizî'nin *es-Sünen*'inde rivayetine yer verildiğini belirtmiştir.

#### BİBLİYOGRAFYA :

İbn Sa'd, *eş-Tabakât: el-Mütemmim*, s. 141; Buhârî, *et-Târîhu'l-kebir*, VII, 258; İbn Mücâhid, *es-Seb'a fi'l-kurâ'ât* (nşr. Şevki Dayf), Kahire 1980, s. 59-60; İbn Hibbân, *eş-Sikât*, V, 393; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhû'r-ruvât*, III, 261; Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'* (Altıkulaç), I, 184-186; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 101-120*, s. 256-257; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 297; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, X, 124.



HASAN KESKİN

## MÜSLİM b. HACCÂC

(مُسلم بن الحجاج)

Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc  
b. Müslim el-Kuşeyrî  
(ö. 261/875)

*el-Câmi'u's-şâhih* adlı  
eseriyle tanınan muhaddis.

206'da (821-22) Nişâbur'da dünyaya geldi. 201 (816-17), 202 (817-18) ve 204 (819-20) yıllarında doğduğu da zikredilmiştir. Bir Arap kabilesi olan Benî Kuşeyr'in mevâlisinden olup doğduğu yere nisbetle Nîsâbüri diye de anılır. Bir eğitimci olan babasından ve çevredeki diğer âlimlerden faydalandığı anlaşılan Müslim on iki yaşında hadis öğrenmeye başladı. Önce Nişâbur'da *el-Muvaţta'*ın râvilerinden Yahyâ b. Yahyâ el-Minkarî ile İshak b. Râhûye gibi muhaddislerden istifade etti. İki yıl sonra hacetmek üzere Hicaz'a gitti. Medine'de İsmâil b. Ebû Üveys, Mekke'de Ka'nebî, Saïd b. Mansûr ve diğer bazı âlimlerden faydalandı. 230 (845) yılından önce hadis tahsilî için seyahate çıktı. Arkadaşı ve talebesi Ahmed b. Seleme ile Basra'ya giderek Ali b. Nasr el-Cehdamî'den, oradan Belh'e geçerek Kuteybe b. Saïd'den rivayette bulundu. Ardından Bağdat'a gidip Ahmed b. Hanbel ve Ahmed b. Menî gibi âlimlerden faydalandı. Daha sonra da defalarca Bağdat'a gitti. Kûfe'de Ahmed b. Yûnus'tan hadis öğrendi; birkaç defa gittiği Rey'de *el-Câmi'u's-şâhih*'ini baştan sona kendisine okuyarak tenkitlerini aldı. Ebû Zür'a er-Râzi ve İbn Vâre ile hadis müzâkere edip onlardan rivayette bulundu. 250'den (864) önce Mısır'a geçti ve Har-mele b. Yahyâ'dan hadis rivayet etti. Gezdiği yerlerde kendilerinden faydalandığı diğer hocaları arasında İbn Nümeyr, Ebû Bekir İbn Ebû Şeybe, Ebü'l-Hasan İbn Ebû Şeybe, Ebû Sevr, Ebû Hayseme Züheyr b.

Harb, Abd b. Humeyd, İbnü'l-Müsenâ, Bûndâr lakabıyla tanınan Muhammed b. Beşşâr, Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî de vardır. On beş yılda kaleme aldığı *el-Câmi'u's-şâhih*'te sadece 220 hocasından rivayette bulunmuştur. Müslim'in önde gelen talebeleri arasında Ebû İsâ et-Tirmizî, İbn Huzeyme, Ebû Avâne el-İsfe-râyîni, İbn Saïd el-Hâşimî, Degûlî, İbn Ebû Hâtim, İbn Mahled el-Attâr gibi muhaddisler bulunmaktadır. İbn Halfûn, *el-Mu'lim bi-esmâ'i şüyûhî'l-Buhârî ve Müslim* adlı eserinde (bk. bibl.) Buhârî ve Müslim'in hocalarından 506 zatın rivayetleri hakkında bilgi vermiştir. Müslim b. Haccâc 25 Receb 261'de (5 Mayıs 875) Nişâbur'da vefat etti ve şehrin dışındaki Nasrâbâd Kabristanı'na defnedildi. Kabrinin ziyaretgâh olduğu belirtilmektedir.

Hocası Bûndâr o devirde dört büyük hadis hâfızı bulunduğunu söylemiş, bunların Rey'de Ebû Zür'a er-Râzi, Nişâbur'da Müslim, Semerkant'ta Abdullah b. Abdurrahman ed-Dârimî ve Buhara'da Buhârî olduğunu belirtmiştir. Müslim, râviler hakkındaki tenkit ve değerlendirmelerine güvenilen cerh ve ta'dîl âlimlerinden biridir. Onun sika bir hadis hâfızı olduğunu söyleyen İbn Ebû Hâtim babasının Müslim hakkında "sadûk" dediğini belirtmiş, İbnü'l-Ahrem de Nişâbur'dan üç önemli kişi yetiştirdiğini, bunların Muhammed b. Yahyâ ez-Zühî, Müslim b. Haccâc ve İbrâhim b. Ebû Tâlib olduğunu ifade etmiştir. Elbise veya kumaş ticareti yaptığı için "bezzâz" diye anılan ve dükkânında talebelerine hadis rivayet eden Müslim servet sahibiydi. Yardım etmeyi sevdiğinden "Nişâbur'un cömerdi" diye anılır; onu yakından tanıyanlar hayatında kimseyi çekiştirmedeğini ve incitmediğini söylerlerdi. Hocalarına karşı son derece saygılı idi. Buhârî Nişâbur'a gelince onun derin bilgisine hayran kalmış ve kendisinden hiç ayrılmamıştır. Kur'an'ın mahlûk olduğunu kabul etmeyen Buhârî'ye karşı bazı devlet adamları ve âlimler cephe alınca Müslim onu savunmuştur. Hocası Zühî'nin bir derste, "Kim Kur'an mahlûk değildir diyorsa meclisimizde bulunmasın" sözleriyle Buhârî'ye cephe aldığını gören Müslim oradan ayrılmış, Zühî'den yazdığı bütün hadisleri onun evine göndermiş ve bir daha kendisiyle görüşmemiştir (Hatîb, XIII, 103). Hem Zühî'den hem Buhârî'den çok faydalanan Müslim, hocaları arasındaki anlaşmazlıkta Buhârî'nin tarafını tutmakla beraber *el-Câmi'u's-şâhih*'inde her iki hocasından da rivayette bulunmamıştır. Müslim'in Zühî ile anlaşmazlığa düşmesinin ilim çevrele-

rinde pek uygun karşılanmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim hadis hâfızı Ebû Kureys, Ebû Zür'a'ya Müslim'i kastederek, "Bu zat 4000 sahih hadisi bir araya getirdi" dediğinde Ebû Zür'a, "Geri kalan sahihleri niye toplamamış?" diyerek tepki göstermiş, Müslim'i hocası Zühî'ye ters düştüğü için eleştirmiştir (Zehebî, XII, 570-571). Müslim'in diğer ehl-i hadis gibi Selef akidesini benimsediği, İmam Mâlik, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'in görüşlerine meyli bulunmakla beraber fıkıh mezheplerinden hiçbirine mensup olmadığı bilinmektedir. Onun daha çok Şâfiî olarak tanınması, muhtemelen *el-Câmi'u's-şâhih*'in bab başlıklarını tertip ederken Nevevî'nin kendi mezhebinin bazı görüşlerini yansıtmış olması sebebiyledir.

**Eserleri. 1. *el-Câmi'u's-şâhih*\***. *Şâhih-i Müslim* diye de bilinen eser sahih hadislerden tekrarlalarıyla birlikte 12.000 (farklı sayımlara göre 7275 veya 7582), tekrarsız 4000 (veya 3033) hadisi ihtiva etmektedir. En belirgin özelliği, bir hadisin güvenilir rivayetlerinin tamamını çeşitli senedlerle bir araya getirmesidir. *Şâhih-i Buhârî* ile birlikte Kur'an-ı Kerim'den sonra en güvenilir iki kaynak kabul edilmiş ve bu iki kaynak *Şâhihayn* diye anılmıştır. Üzerinde pek çok çalışma yapılmış olan eser birçok defa basılmıştır (Kalkûta 1265; Bulak 1290; nşr. Mehmed Zihni Efendi, I-VIII, İstanbul 1329-1332; nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki, I-V, Kahire 1955-1956). **2. *Kitâbü't-Temyiz***. Muhaddislerin hadis tenkidindeki metotlarını ele alan eserin bir kısmı kaybolmuş, geri kalan kısmını Muhammed Mustafâ el-A'zamî geniş bir mukaddimeyle birlikte yayımlamıştır (Riyad 1395/1976, 1402/1982, 1410). **3. *eş-Tabakât (Tabakâtü't-tâbi'in, Tabakâtü'r-ruvât, Esmâ'ü'r-ri-câl)***. Sahâbe ve tâbiin râvilerinden 2246 kişinin Medineliler, Mekkeliler, Küfeliler, Basralılar, Şamîliler (Suriyeliler) ve Mısırlılar sıralamasına göre dizildiği eser Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasan b. Mahmûd b. Selmân tarafından neşredilmiştir (Riyad 1411/1991). **4. *Kitâbü'l-Künâ ve'l-esmâ'* (*el-Esmâ' ve'l-künâ, el-Esmâ' ve'l-künâ, el-Künâ*)**. Rivayet zincirinde isimleriyle tanınan râvilerin bazı senedlerde künyeleriyle anılması veya künyeleriyle bilindiği halde isimleriyle zikredilmesi yüzünden ortaya çıkan karışıklığı gidermek amacıyla yazılan eserin Dârü'l-kütübîz-Zâhiriyye'de bulunan nüshasını Mutâ' et-Tarâbişî geniş bir mukaddimeyle birlikte tipkibasım olarak yayımlamış (Dimaşk 1404/1984), Abdürrahîm Muhammed el-Kâşgarî bunun üzerinde yüksek lisans çalışması yaptıktan son-